

Карсекін В.І., доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, маркетингу і економіки туризму Київського університету туризму, економіки і права;

Розметова О.Г., аспірант кафедри менеджменту, маркетингу і економіки туризму Київського університету туризму, економіки і прав

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ

У статті детально в хронологічній послідовності проаналізовані основні етапи економічного розвитку України та зміни у законодавчій і нормативній базі інвестиційної діяльності. Відмічено, що діюча законодавча база не сприяє створенню позитивного інвестиційного іміджу країни. Отже її поліпшення дасть змогу збільшити як власні, так і іноземні інвестиції, що зумовить економічне зростання держави.

В статье детально и в хронологическом порядке проанализированы основные этапы экономического развития Украины, а также изменения в законодательной и нормативной базе инвестиционной деятельности. Отмечено, что действующая законодательная база не способствует созданию положительного инвестиционного имиджа страны. Следовательно, ее улучшение позволит увеличить как собственные, так и иностранные инвестиции, что в свою очередь приведет к экономическому росту страны.

The article contains in detail analyzes the main stages of economic development of Ukraine and the changing in a legislative and normative base of the investment activity in chronological order. It is showed that legislative base doesn't cooperate to creation positive investment image of the country. Its improvement will give the possibility to increase both internal and foreign investment, which will condition an economical growth of state.

До сьогоднішнього часу залишається актуальним питання оцінки перспектив розвитку України, аналізу факторів, які обумовлюють її економічне зростання.

Економіка України має ще багато проблем, на вирішення яких не вистачає державних коштів. Отже гостро постає проблема пошуку шляхів залучення інвесторів, зокрема у пріоритетні галузі економіки, які вкрай потребують додаткового фінансування.

Виникає питання, які ж “реалії” інвестиційної привабливості України?

В авторитетному рейтингу журналу “Institutional Investor”, що характеризує інвестиційну привабливість тих, або інших країн, Україна у 2000 році займала 112-те місце серед 136 держав світу, охоплених рейтингом. Для підтвердження можна привести деякі конкретні дані: за роки незалежності (до 1999 р.) в національну економіку України було вкладено 4,19 млрд. дол. прямих інвестицій. В середньому це складає 85 дол. на одного громадянина. Для порівняння – в Венгрії цей показник дорівнює 5 тис. дол. на

кожного громадянина. Не менш вражаючими є дані по Китаю. Наприклад, за даними 2002 року, об'єм прямих іноземних інвестицій в економіку країни складає 24,6 млрд.дол., а в економіку Шанхаю кожного дня надходить 12,22 млн. дол. [6]

Звичайно готовність будь-якого інвестора вкладати гроші зумовлюється його очікуваннями щодо тенденції розвитку економічної ситуації в країні, оцінкою інвестиційної привабливості, інвестиційних ризиків та розміром майбутнього прибутку. А головна роль у цьому процесі відводиться державі, її регулюючій ролі, до функцій якої відноситься проведення стійкої прогнозованої економічної політики, яка сприятиме зменшенню ризиків та підвищить інтерес інвесторів до країни.

Чи виконає Україна цю функцію? Чи можливо назвати економічну політику нашої держави стабільною?

Візьмемо хоча б до уваги те, що постійно змінюються економічні та юридичні “правила гри” для інвесторів. Це зміни законодавства, зокрема у сфері оподаткування, чисельні випадки порушення прав інвесторів з боку держави та місцевих органів влади. Все це істотно підірвало довіру інвесторів і створило негативний “інвестиційний імідж” України, що в свою чергу призвело до зменшення інвестиційних надходжень від іноземних і вітчизняних інвесторів, гальмування економічного розвитку країни та зниження рівня доходів населення.

На підтвердження прямого взаємозв'язку між вищезгаданими факторами зробимо невеликий історичний екскурс.

Найважчим періодом для України були перші роки незалежності (1991-1994 рр.). Значних ударів економіка країни зазнала під час гіперінфляції 1992-1993 рр., середньомісячні темпи якої склали відповідно 28,9% та 47,1%. Це в свою чергу призвело до “заморожування” економічної діяльності, спрямованої на створення кінцевого продукту, переорієнтації на посередницькі швидкоокупні операції та втрати можливості ефективного контролю над фінансовою сферою через недосконалість “молодого” законодавства. Закономірним результатом стало скорочення обсягу ВВП (1993 р. – на 14,2%; 1994 р. – на 23%), зменшення попиту на українську продукцію та скорочення капітальних вкладень (1994 р. – на 23%). [5] Перенесення капіталу у сфери швидкого обігу не давало підприємствам можливості накопичувати власні інвестиційні ресурси, а банківські кредити надавалися під надзвичайно високі відсотки. Що стосується іноземних інвесторів, то їх “лякала” не тільки інфляція, але й динаміка прийняття законодавчих актів в нашій країні. Інвестиційна діяльність на той період регулювалась такими законами, як “Про власність”, “Про підприємництво”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про підприємства в Україні” та ін. Головним результатом їх впровадження стала повна лібералізація інвестиційного процесу, стихійність у формуванні інвестиційних

джерел. З надзвичайною швидкістю змінювалися симпатії держави до іноземних інвесторів, яким то надавали пільги та гарантії, то віднімали. Наприклад, у 1991 р. був прийнятий Закон України “Про захист іноземних інвестицій на Україні”. Відповідно до Закону державою надавалися гарантії захисту інтересів іноземних інвесторів, але податки вони повинні були сплачувати на загальних підставах (встановлені законодавством України). Незабаром у 1992 р. був прийнятий Закон України “Про іноземні інвестиції”, який визначав особливості режиму іноземних інвестицій на території України, надавав від імені держави чергові гарантії, що “в тому випадку, коли наступне спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції змінює умови захисту іноземних інвестицій..., до іноземних інвестицій протягом десяти років по вимогам іноземного інвестора застосовується спеціальне законодавство, що діяло на момент реєстрації інвестицій; відповідно до наданих державою гарантій передбачав: “у випадках, коли законами України встановлюються нові види податків, котрі були відсутні у них на момент прийняття цього Закону, існуючі підприємства звільняються від них на строк, передбачений в цьому Законі для знову створених підприємств з іноземними інвестиціями”. І нарешті у 1993 р. Декретом Кабінету Міністрів України №55-93 “Про режим іноземного інвестування” дію вищезгаданого Закону було зупинено, через ряд виявлених у ньому недоліків (не було передбачено мінімального розміру та виду іноземних інвестицій, для яких встановлювалися податкові пільги, давав можливість іноземним інвесторам отримувати податкові пільги і водночас обходити податкове законодавство в своїх країнах у разі існування угод про уникнення подвійного оподаткування між Україною та відповідною країною. Траплялися випадки імпорту товарів під виглядом вкладів у статутні фонди спільних підприємств з наступною реалізацією їх третім особам). Виходячи з основних положень даного Декрету була розроблена Державна програма заохочення іноземних інвестицій в Україні. Головною метою програми було заохочення вкладення іноземного капіталу в пріоритетні галузі економіки України за рахунок надання податкових пільг та страхових гарантій щодо найбільш ефективних інвестиційних проєктів, удосконалення системи правового регулювання іноземного інвестування, розвитку інфраструктури міжнародного бізнесу та інших передумов іноземного інвестування. Цей закон став черговим кроком на зустріч іноземним партнерам, завдяки чому, можливо, надходження іноземних інвестицій в українську економіку були повільними, а не припинилися зовсім. [7] Свідченням цього є конкретні цифри: чистий приріст прямих іноземних інвестицій за 1992-1993 рр. – 219,4 млн.дол.; 1994 р. – 264,1 млн.дол.

Наступний період **1995-1996 рр.** розпочався з інтенсивного реформування. Пожвавилися приватизаційні процеси. Так, у 1995 році були прийняті наступні Укази

Президента України: “Про заходи щодо забезпечення приватизації у 1995 році”, “Про внесення змін і доповнень до Указу Президента України “Про приватизацію об’єктів незавершеного будівництва”, “Про деякі питання щодо прискорення процесу малої приватизації в Україні”. Наслідком цього стало скорочення державних інвестицій. Саме в цей період держава потребує альтернативних інвестиційних джерел, серед яких були б не зайві і іноземні. Але, на жаль нові законодавчі акти не приваблюють, а навпаки відштовхують потенційних іноземних партнерів. Так, у 1996 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон “Про режим іноземного інвестування”, який відмінив ряд раніше діючих спеціальних законів про іноземні інвестиції (в.т.ч. Закон України “Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україну”). Суттєво новим стало те, що для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, за винятками, передбаченими законодавством і міжнародними договорами України. А найцікавішим є те, що відповідно до нового закону, підприємства з іноземними інвестиціями сплачують податки відповідно до законодавства України, тобто на рівні з вітчизняними підприємствами (хоча відповідно до ст.31 Декрету 1993 р. підприємства з іноземними інвестиціями звільнялись від сплати податку на прибуток протягом п’яти років з моменту внесення інвестицій). [7]

І нарешті, у **1997 р.** в Закон України “Про режим іноземного інвестування”, були внесені чергові зміни та доповнення, які відмінили всі попередні пільги для іноземних інвесторів, єдиною надією для яких була ст. 18 Закону “Про режим іноземного інвестування”. Відповідно до цієї статті майно, яке ввозиться до України в якості внеску іноземного інвестора в уставний фонд підприємства з іноземними інвестиціями, звільняється від обкладення митом. Цей Закон не викликав пожвавлення серед іноземних інвесторів. Так, наприклад, вже у 1997 році чистий приріст прямих іноземних інвестицій в Україну дорівнював 374,4 млн. дол. США, що на 151,9 млн. дол. США менше ніж у 1996 році.

Що стосується загальноекономічної картини розвитку країни у **1997-1999 рр.**, то через подолання інфляції, лібералізації цін, валютного курсу, механізмів зовнішньої торгівлі картина дещо змінилася. Національні нагромадження та інвестиції в структурі ВВП і національного доходу стали більш суттєвими. В 1997 р. за даними Держкомстату освоєно 10,42 млрд.грн. капітальних вкладень, що становить понад 10% ВВП. Основними джерелами фінансування були: кошти підприємств і банків – 74%; держбюджету – 8%; місцевих бюджетів – 5%. За 1997 р. споживчі та оптові ціни зросли відповідно на 10,1% та 5%, в той час як у 1996 р. ці показники дорівнювали відповідно 39,7% та 17,3%. Поступово зростають і іноземні капіталовкладення. Так, у 1998 р. приріст прямих

іноземних інвестицій склав 625,4 млн.дол.(що на 251 млн.дол. більше ніж у 1997 р.), а у 1999 р. – 747,1 млн.дол. [5]

Але, не дивлячись на ці позитивні зрушення економічна ситуація в Україні залишається не простою, стабілізувати її повністю ще не вдалося. І не найменшу роль тут зіграло наше “турбулентне” законодавство, зокрема, що стосується іноземних інвесторів. Так, у **липні 1999 р.** Верховна Рада прийняла спеціальну Постанову №823-XIV “Про внесення змін в Постанову Верховної Ради України “Про порядок введення в дію закону України “Про режим іноземного інвестування”. Цією постановою пункт 5 попередньої був доповнений абзацами 2,3,4, які підтверджують офіційне визнання вищим органом державної влади України незаконності застосування до внесених в різний час іноземних інвестицій правових норм, що змінюють податкове та інше загальне законодавство. Тобто іноземні інвестори отримали офіційне визнання їх прав на компенсацію документально підтверджених збитків, понесених у зв’язку з відміною або недотриманням гарантованих державою пільг. А вже у **серпні 1999 р.** Законом про внесення змін у Закон України “Про збори на обов’язкове державне пенсійне страхування” розширене коло суб’єктів та об’єктів оподаткування на обов’язкове пенсійне страхування, до яких тепер віднесено і підприємства з іноземними інвестиціями. [7] Це закономірно призвело до скорочення іноземних інвестицій в економіку України (2000 р.- приріст прямих іноземних інвестицій дорівнював 471,1 млн.дол., що на 276 млн.дол. менше ніж у 1999). [2]

Наступний період **2000-2001** рр. характеризується намаганням держави сприяти розвитку вітчизняного підприємництва. Особлива увага приділялася усуненню будь-якої дискримінації по відношенню до вітчизняних інвесторів. Так, у **лютому 2000 р.** прийнятий Закон України “Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб’єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та засобів вітчизняного походження” №1457-III. Відповідно до ст.2 даного Закону підприємства, створені за участю іноземних інвестицій, а також об’єкти (результати) спільної діяльності на території України за участю іноземних інвестицій без створення юридичної особи, в тому числі на основі договорів (контрактів) про виробничу кооперацію, спільне виробництво і таке інше, підлягають валютному регулюванню та оподаткуванню по правилам, встановленим законодавством України з питань валютного регулювання та оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій, крім випадків, коли законами України встановлений пільговий порядок оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій. І нарешті, з **25.02.2000 р.** припинено пільговий режим валютного регулювання оподаткування та митного оформлення для підприємств, створених із залученням іноземних інвестицій, незалежно від форми та часу їх здійснення.

Немає сенсу нагадувати, що всі ці зміни істотно підірвали довіру до держави серед іноземних інвесторів, і не визвали достатньої довіри серед вітчизняних підприємців, тому що ні в кого не має впевненості в подальшій прихильності держави, в тому що завтра пільги одного не віддадуть на користь іншого.

Напевне розуміюче це, в Україні в період **2001-2002 рр.** були здійснені нові досить оптимістичні кроки на зустріч іноземним партнерам. Варто нагадати, що крім національного законодавства на Україні сьогодні діють і міжнародні норми. До них відносяться: Вашингтонська конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами і іноземними особами, до якої Україна приєдналася 16.03.2000 р.; у рамках СНД існує Угода про співпрацю в області інвестиційної діяльності, яку Україна теж підписала; також були підписані деякі двосторонні угоди про підтримку і взаємний захист інвестицій. Звичайно такі угоди передбачають резидентам держав-контрагентів режим **максимального сприяння.**

Не залишаються поза увагою і вітчизняні інвестори, адже головною задачею держави стає націоналізація інвестиційного процесу, сприяння як вітчизняним, так і іноземним капіталовкладенням на рівних правах. Так, у лютому 2001 р. виданий Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України”. Завдяки цьому Указу з’явилася надія на встановлення прозорості інвестиційних процесів в Україні, доступності та оперативності інформації про інвестиційні пропозиції нашої держави. Також в одному із пунктів Указу постановлялося: “...не допускати внесення проектів нормативно-правових актів, видання нормативно-правових актів з питань інвестиційної діяльності, які можуть призвести до погіршення умов здійснення інвестиційної діяльності, звуження змісту та обсягу визначених законами прав інвесторів; залучати інвесторів до обговорення проектів нормативно-правових актів з питань інвестиційної діяльності та враховувати під час опрацювання таких проектів їхні пропозиції”. [2] Крім цього, у липні 2001 р. був виданий Указ Президента України “Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні”, основні положення цього указу надихали оптимізмом як вітчизняних, так і іноземних інвесторів. Для прикладу можна взяти наступну цитату: “Міністерству економіки України, Міністерству закордонних справ України, Державному комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України розробити із залученням іноземних членів Консультативної ради з питань іноземних інвестицій в Україні та координатора зв’язків з іноземними членами цієї Ради, основних іноземних і вітчизняних інвесторів (за їх згодою) проект програми “Інвестиційний імідж України”, передбачивши заходи щодо широкомасштабного висвітлення інвестиційної політики та здобутків України у формуванні сприятливого інвестиційного клімату з метою створення позитивного інвестиційного іміджу України за

кордоном”. [1] На початку грудня 2001 року у Києві пройшов II Міжнародний форум економічної співпраці, де українська сторона намагалась довести до іноземних інвесторів найбільш об’єктивну інформацію про інвестиційний клімат на території України.

Отже одним із важелів поживлення економічного розвитку України стала потужна рекламна компанія щодо готовності України до співпраці з іноземними інвесторами, а також захисту інтересів власних підприємців. Але чи маємо ми для цього достатнє підґрунтя? Можна сказати, що обраний державою курс на ринкову економіку все ж таки дав деякі позитивні результати.

Наприклад, на сьогоднішній день в Україні 80% підприємств мають недержавну форму власності та виробляють біля 75% продукції, дають 60% прибутку та понад 40% капітальних вкладень. За даними Держкомстату за останні роки спостерігаються значні позитивні зрушення у вітчизняній економіці: за 2001 р. ВВП виріс на 9%, промислове виробництво – на 16%, інфляція на 1 грудня 2001 р. складала 4,5% (що є допустимим для нормального розвитку країни); загальний обсяг роздрібного товарообороту підприємств торгівлі та ресторанного господарства дорівнює 27725,7 млн. грн., тобто виріс на 11,8% порівняно з 2000 р. (у 2000 – на 7,8% порівняно з 1999 р.); загальний обсяг зовнішньої торгівлі послугами за 9 місяців 2001 р. становив 3487,3 млн. дол. США і збільшився на 1,8% порівняно з 2000 р. (Україна здійснювала зовнішньоторговельні операції послугами з 185 країнами – партнерами). [3,4] Також, за даними на 8.01.2002 р. Україна має найкращий показник по поверненню боргів інвесторам – 57%, в той час як в Росії цей показник дорівнює 56%, у Нігерії – 36%, у Єгипті – 3%.

Однак ці оптимістичні ноти не допомогли поки що Україні стати достатньо привабливою для активного вкладення капіталу іноземними партнерами. Про це свідчать конкретні цифрові дані. Так, за даними Держкомстату, за січень-вересень 2001 року іноземні інвестори вклали в економіку України на 10% (529,4 млн. доларів) менше, ніж за аналогічний період 2000 року. За цей самий період нерезиденти вилучили капіталу на 158,7 млн. доларів, що на 36% більше, ніж за відповідний період 2000 року. [4]

Цілком зрозуміла реакція інвесторів на постійні порушення їх прав та зміни у законодавстві, які то надають їм державні гарантії та пільги, то відбирають. Звичайно, наша держава має багато економічних, політичних та соціальних проблем, але ця ситуація притаманна більшості країн, що розвиваються. Кожна країна проходить через власний еволюційний розвиток, вчиться на власних помилках та самовдосконалюється з часом, доказом цього є вищезгадані позитивні зрушення, які відбуваються в Україні за останні два роки. Отже ніякі “перехідні” недоліки не надають права заносити Україну до “чорного” списку інвестиційно небезпечних країн. Необхідно лише детально проаналізувати досягнення та недоліки минулих років, реально оцінити сучасний стан та

сконцентрувати увагу на “слабких місцях”. І в першу чергу це прямий функціональний обов’язок державної влади. Адже більшість проблем вирішується лише на макрорівні через певні законодавчі та нормативні акти. Виходячи з досвіду попередніх років вже не важко зрозуміти яких саме змін потребує українське законодавство, щоб забезпечити захист та достатньо сприятливі умови для потенційних інвесторів.

1. Указ Президента України “Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні” від 12.07.01 р.
2. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України” від 22.02.2001 р.
3. Державний комітет статистики України. Статистичний бюлетень за 2000 рік. – Київ, 2001.
4. Державний комітет статистики України. Статистичний бюлетень за 2001 рік. – Київ, 2002.
5. Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний період до ринку: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. /Тернопільська академія народного господарства, Інститут економіки і управління, Тернопіль, 1996, ч.1.
6. Коломойцев В.Е. Про джерела української кризи та заходи щодо її подолання. – К., 2000.
7. Сердюк М.А., Розметова О.Г. Правове регулювання іноземного інвестування в Україні // Вісник “Економіка” Київського національного університету імені Т.Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Прізвище КАРСЕКІН
Ім'я ВАЛЕРІЙ
По батькові ІВАНОВИЧ
Місце роботи (навчання) Київський університет туризму, економіки і права
Факультет, посада Факультет економіки і менеджменту, професор кафедри менеджменту, маркетингу і економіки туризму, доктор економічних наук
Адреса навчального закладу 02192, м.Київ-192, вул. Жмаченка, 26
Адреса домашня
Телефон (044) 216-24-43
Тема доповіді Економіко-правові аспекти інвестиційної привабливості України

Прізвище РОЗМЕТОВА
Ім'я ОЛЕНА
По батькові ГРИГОРІВНА
Місце роботи (навчання) Київський університет туризму, економіки і права
Факультет, посада Факультет економіки і менеджменту, методист кафедри менеджменту, маркетингу і економіки туризму, аспірант
Адреса навчального закладу 02192, м.Київ-192, вул. Жмаченка, 26
Адреса домашня 02183, м.Київ-183, пр. Ватутіна, 26 В, кв. 35.
Телефон (044) 510-47-77
Тема доповіді Економіко-правові аспекти інвестиційної привабливості України